

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ, ЕРГОТЕРАПІЯ: ТЛУМАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Л. С. КРАВЧУК

Входження України у світовий освітній простір, зокрема Болонський процес, вимагають пошуку нових напрямів у розбудові сфери професійної освіти. Одним із таких напрямів сьогодні є саме фізична терапія, ерготерапія, що є дещо більшим і ґрунтовнішим, ніж просто діяльність. В її основі лежить саме поняття „занятість”, яке відрізняється від звичайної діяльності сенсом, метою, культурним і соціальним змістом, що є індивідуальними для кожної особи. Саме повсякденна занятість створює засоби, на основі яких триває фізичний, когнітивний, соціальний та емоційний розвиток людини, формуючи її внутрішній світ і ставлення до інших, що, своєю чергою, відображається в поведінці й інтересах людини.

Наші попередні дослідження з термінологічних питань допомогли розкрити вітчизняне тлумачення термінів „фізична реабілітація” і „фахівець з фізичної реабілітації”, а також виявили подібність між національним трактуванням терміна „фізична реабілітація” та інтернаціональним трактуванням терміну „фізична терапія” (physical therapy). Було встановлено, що словосполучення „фізична реабілітація” не використовується в економічно розвинутих країнах як назва галузі чи спеціальності. Визначення фізичної реабілітації нам віднайти не вдалося. Таким чином, пошук сучасного міжнародного відповідника спеціальності „фахівець з фізичної реабілітації” залишається актуальним питанням. Для його вирішення ми продовжити вивчати зміст терміна „фізична терапія» („фізіотерапія”). Нагадаємо, що терміни „фізична терапія” і „фізіотерапія” в англійській літературній джерелах є синонімами, а в україномовній науково-методичній літературі термін „фізична терапія” не поширений [2].

Внесення до Таблиці відповідності Переліку наукових спеціальностей (Перелік 2011) і Переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Перелік 2015), затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2015 року № 1151, таких змін: спеціальність „24.00.03 Фізична реабілітація” галузі науки „24 Фізичне виховання та спорт” (Перелік 2011) перевести у відповідність спеціальності „227 Фізична терапія, ерготерапія” галузі знань „22 Охорона здоров'я”. Внесення до Таблиці відповідності Переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (Перелік 1), Переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра (Перелік 2), та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Перелік 2015), затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2015 року № 1151, таких змін: у Переліку 2015 р. цифри і слова „227 Фізична реабілітація” замінити на цифри і слова „227 Фізична терапія, ерготерапія”, що відповідатиме напрямку підготовки 6.010203 „Здоров'я людини”. Питання виникли після внесення до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, спеціальності „227 Фізична терапія, ерготерапія” замість спеціальності „227 Фізична реабілітація” (постанова Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2017 року № 53). Всі перелічені вище зміни зумовлюють пошук нових шляхів тлумачення професійної діяльності фізичної терапії, ерготерапії. Ерготерапія як сфера професійної діяльності ставить за мету зрозуміти ці характеристики зайнятості кожної людини, ознайомитися з бажаннями та потребами людини і створити сприятливі умови для її залучення до реалізації важливої для неї зайнятості.

Ерготерапія (occupational therapy) – це професія, спрямована на повернення людини до повсякденної діяльності та суспільного життя з урахуванням при цьому її особистих потреб і бажань. Слово „occupation”, яке використовується в англійській мові, походить від латинського „occupatio”, що в перекладі означає „занятість” і передає спрямованість на те, щоб людину „зайняти або захопити” [10].

Повсякденна людська занятість позначена певними формами, сенсом, метою, стилем культури та соціальним та економічним змістом. Бути зайнятим означає використовувати та навіть контролювати свій час та простір. Заняття – це сукупність усього того, що людина робить. Воно забезпечує основу самоусвідомлення, залучає до навколишнього світу, дозволяючи при цьому вижити і зберегти себе. Заняття розвиває здібності та навички, сприяючи задоволенню інтересів, вираженню

цінностей людини [3]. З цього випливає, що якщо діяльність є занятістю, то вона повинна бути пізнавальною, оскільки, пізнаючи явище, людина може описати його і, отже, повідомити про нього.

Метою цієї статті є представлення тлумачення поняття „occupational therapy” як „заняттєвої терапії”. Ми зосереджуємося на завданнях висвітлення „занятості” як центральної діяльності (активності), що лежить в основі заняттєвої терапії та забезпечує її функціонування як сфери професійної діяльності, а також на описі ролі занятості у процесі розвитку людини. Наукові праці з цих питань є переважно зарубіжними [5].

Дослідники використовують терміни „ерготерапія”, „працетерапія” та „трудотерапія”, посилаючись на процес виконання і в такий спосіб акцентуючи увагу на описі лише того, що можна означити, як робити, тобто дії в занятості, в той час, як заняттєва форма стосується контексту „робити ситуацію”, що забезпечує її метою і сенсом [6]. Заняття містить завдання, які взаємопов'язані певними характеристиками. Найголовніше, щоб вони мали сенс для особи, яка займається ними. Поняття „занятість” містить декілька елементів, починаючи від спрямованості мети та використання часу і закінчуючи впливом культури і навколишнього середовища на людину. У сукупності вони підкреслюють складність так званої „психології” занятості. Заняттєва форма передбачає виконання певних дій у певному місці та в певний час, що наділяє це виконання конкретним змістом [2].

Заняттєва терапія розглядає „занятість” як засіб і як результат. Працюючи з клієнтами, заняттєві терапевти спрямовують свої зусилля на надання допомоги клієнту в тому, щоб діяти. Зміна діяльності спрямована на підтримку залучення у значущу занятість, що, відповідно, впливає на здоров'я, благополуччя та життєве задоволення. Занятість розглядається як діяльність, що має унікальне значення і мету в житті особистості та вважається центральним моментом для самовизначення людини, її компетенції, впливаючи на те, як кожен проводить час і приймає рішення [2]. Заняття має свої певні межі, пов'язані з тим, де воно відбувається і за яких обставин, тим самим утворюючи важливу частину людського досвіду і життя. Воно формує людську ідентичність та робить внесок у її самовідчуття. Зміст і значення заняття часто залежать від оточення людини і впливають на соціальний аспект саме в тому, як людина описує заняття та як вона його цінує.

Терапевти сприяють залученню у зайнятість і повсякденну життєву активність, враховуючи всі види діяльності, до яких людина, група людей чи населення можуть бути залучені, та використовують свій досвід для вирішення питань ефективності в усіх сферах, що впливають на людську здатність брати участь у занятті та різноманітних заходах, важливих для неї. Дана людська діяльність сортується за категоріями, які називають „сферами занятості”: це повсякденна діяльність, інструментальна діяльність, освіта, робота, ігри, відпочинок та участь у житті суспільства.

Термін „діяльність” описує загальні дії людини, тобто процес, завдяки якому людина досягає поставленої мети, що виникла внаслідок появи потреби, але самі по собі дії не є такими важливими і значущими для неї, як „занятість”. Розрізняють чотири типи діяльності: необхідна діяльність як задоволення базових фізіологічних потреб і потреб самообслуговування: прийняття їжі, сон, особистий догляд, гігієна та ін.; діяльність за угодою як оплачувана праця або освіта у навчальному закладі, що базується на взаємному обміні та відбувається, в основному, за межами дому; діяльність за зобов'язанням, що носить характер роботи або продуктивної праці та, зазвичай, не передбачає грошової винагороди: це робота по дому, приготування їжі, похід до магазину, догляд за дітьми та ін.; діяльність у вільний час, тобто час, що залишився після необхідної діяльності, діяльності за угодою та діяльності за зобов'язанням: відпочинок та інші види діяльності, які людина хоче виконувати [5].

Американський психіатр А. Мейєр (1866-1950 рр.) писав: „Те, як люди використовують свій час, і те, чим вони займаються, має вирішальне значення для їхнього добробуту” [7]. Людська діяльність займає центральне місце в житті людини та формується під впливом вроджених пізнавальних, емоційних та фізичних здібностей, а також середовища, в якому людина живе та працює. Вибір, до якої діяльності залучитися, залежить від здібностей, уподобань, цінностей, обов'язків та очікувань кожної людини.

Сьогодні про розвиток людини відомо більше, ніж у будь-який інший період історії людства. Дослідження мозку й людського генотипу розширює знання про біологічні сили, що формують людський досвід. Однак біологія сама по собі не може пояснити, як і чому людина змінюється впродовж життя. Розвиток людини як соціальної істоти вимагає виховання з боку батьків та суспільства. Крім того, діяльність впродовж усього життя призводить до досягнення мудрості старшого віку. Переживання найчастіше відбуваються в контексті щоденних занять людини, у тих видах діяльності, завданнях або функціях, які пов'язані із самообслуговуванням, грою або відпочинком, роботою й іншими виробничими цілями (наприклад, освіта), що становлять основу повсякденного життя [9]. Отже, занятість складає досвід, через який навчання відбувається або безпосередньо, або опосередковано, а вивчення занятості допомагає зрозуміти чинники, що впливають на розвиток людини.

Від сформованості навичок залежить продуктивність тієї чи іншої діяльності. Заняттєві терапевти, використовуючи кваліфіковане спостереження, конкретно визначають, які навички є ефективними або неефективними під час виконання занятості, а саме: моторні навички – це

спостереження за тим, як клієнт рухається і взаємодіє з об'єктивними завданнями та середовищем; аспекти рухової навички включають поставу, рухливість, координацію рухів, силу й енергію; процес реалізації навичок – це спостереження за тим, наскільки вміло клієнт управляє і змінює дії під час виконання завдання; аспекти процесу застосування навички включають енергію, знання, тимчасову організацію, організацію простору й об'єктів, а також адаптацію; приклади продуктивності специфічного процесу навичок включають підтримку уваги на завданні, вибір відповідного інструменту та матеріалу для виконання цього завдання, логічну організацію робочого простору або відповідність методу виконання завдання у відповідь на проблему; зв'язок навичок – це спостереження за тим, як вправно клієнт передає свої або чийсь наміри, потреби і координати соціальної поведінки, взаємодіючи з іншими людьми. Аспекти зв'язку/взаємодії навичок включають тілесність, обмін інформацією і відносини з людьми. Приклади продуктивності специфічних взаємодій навичок включають жести для позначення намірів із проханням надати інформацію або виразити афект, або встановити контакт з іншими людьми [8].

Коли людина бере участь у занятості, вона вчиться діяльності в результаті самостійного вибору та мотивації. Залучення до занятості включає в себе як суб'єктивні (емоційні або психологічні) аспекти, так і об'єктивні (фізичні) аспекти діяльності. У розумінні заняттєвої терапії (англ. occupational therapy) здоров'я підтримується тоді, коли людина бере участь у занятті та заходах, що задовольняють її бажання або необхідність участі вдома, у школі, на робочому місці та в суспільному житті.

Поведінка людини спостерігається на основі фізичного, когнітивного, емоційного та соціального стану індивідуума. Дослідження людського розвитку свідчать про те, що ці зміни з плином часу, зазвичай, відбуваються систематично і впорядковано.

Фізичний розвиток включає в себе функції організму та структуру тіла, тобто становить собою ріст і розвиток усіх частин тіла, зміни в руховому апараті та сенсорній системі організму людини. Він триває під генетичним впливом і впливом екологічних факторів, таких, як харчування, якість охорони здоров'я та ін.

До когнітивного розвитку відносять функції організму, структуру тіла, діяльність та участь у ній. Когнітивний розвиток включає в себе всі зміни психічної системи, необхідні для інтелектуальної діяльності, мислення, навчання, пам'яті, вирішення проблем і спілкування. Пізнавальний розвиток перебуває під впливом генетики, фізичного розвитку, а також екологічних факторів, таких, як соціальна стимуляція, харчування та якість медичної допомоги.

Емоційний розвиток людини – це функції організму, структура тіла, діяльність й участь у ній. Він включає в себе розвиток почуття прихильності, довіри, безпеки і любові, а також особисті емоції та почуття. Емоційний розвиток приводить до появи самовідчуття і ставлення людини до інших. Це відображається в поведінці, інтересах та стратегіях, що використовуються для взаємодії з іншими людьми у повсякденному житті. На емоційний розвиток впливають фізичний і когнітивний чинники, а також природні ресурси.

Соціальний розвиток включає в себе функції організму, структуру тіла, діяльність, участь у ній і вплив навколишнього середовища. Соціальний розвиток відповідає за соціалізацію, моральний розвиток, відносини з сім'єю й колегами. Він становить собою набуття ролей і обов'язків, таких як шлюб, батьківство, професійна й освітня діяльність. Соціальний розвиток відбувається через взаємодію фізичної особи з її соціальним, культурним і фізичним навколишнім середовищем та залежить від індивідуального і соціального контексту [5].

Більшість теорій розвитку конкретно не розглядають актуальну концепцію занятості, представлену дослідниками і вченими, але вивчення розвитку забезпечує основу для розуміння занятості. Багато моделей заняттєвої участі вирішують проблеми розвитку та жодна з них не надає єдиного пояснення ролі занятості впродовж усього життя.

П. Балтес описав два підходи до вивчення розвитку: 1) у центрі перебуває людина (цілісний підхід); 2) у центрі перебувають функції людини. Перший розглядає людські системи і спроби зрозуміти розвиток, описуючи вікові періоди або стан поведінки в загальній картині життя. Другий – це орієнтований підхід, який фокусується на виборі конкретної категорії поведінки, а потім описує механізми, що змінюються у ній із часом [7]. Згодом учені дійшли висновку, що обидва підходи необхідні для того, щоб повністю зрозуміти вікові зміни в поведінці людини.

А. Шевцов визначає такі принципи ортопедагогічного підходу: врахування поліморфності клінічних проявів та складності патогенезу порушень; мультифакторність та особистісно орієнтована спрямованість комплексного корекційно-реабілітаційного впливу на фізичне, психічне та соціальне здоров'я й розвиток; використання інтегральних міждисциплінарних корекційно-реабілітаційних технологій (методика Марії Монтессорі, кондуктивна педагогіка Петью, анімалотерапія, ігротерапія, арт-терапевтичні методи, ерготерапія тощо); застосування в методиках роботи інтеграції всіх способів засвоєння дитиною світу; мультидисциплінарність командної роботи ерготерапевтів та реабілітологів. Як зазначає А. Шевцов, системність та цілісність, комплексність має бути наріжним каменем побудови

методологічних принципів ортопедагогіки. Ті ж самі принципи мають бути базисними при створенні ерготерапевтичної технології [6].

Вчені визначають заняттєву участь у розвитку людини як „здатність вибирати, організовувати і задовільно виконувати значущу занятість як у культурному відношенні, так і у відповідності до віку, турботи про себе, насолоджуючись життям і прагнучи до емоційної, соціальної та економічної спільноти” [8]. Зв'язок між ерготерапією та розвитком не викликає сумнівів і висвітлюється у таких принципах:

1. У людини є здатність брати участь у занятості.
2. Занятість є складною і багатовимірною діяльністю.
3. Занятість має розглядатися в контексті навколишнього середовища.
4. Занятість проходить випробування в контексті часу.
5. Занятість має сенс для людини, яка займається нею.
6. Занятість впливає на здоров'я і благополуччя людини.
7. Занятість виступає як засіб і процес упродовж розвитку людини [5].

Означені взаємозумовлені відносини можуть спостерігатися у прагненні займатися діяльністю, що забезпечить можливості для ефективності, майстерності та серйозності відносин з іншими. Заняттєві терапевти використовують поняття занятості як засобу досягнення цього явища. Вибір заходів залежить від вимог, що долаються окремими і наявними ресурсами для задоволення потреб [3]. Означені процеси є вузькоспецифічними для окремої людини, її віку, фізичного і соціального стану.

Відносний розподіл ресурсів для конкретного заняття змінюється впродовж усього життя. Саме тому занятість є організованим і значущим завданням і заходом у повсякденному житті, у процесі розвитку людини (формуючи її фізичний, соціальний, когнітивний та емоційний стани), окремо визначає потужність і мотивацію особистості до участі в цих заходах. Хоча зростання і втрати відбуваються у будь-якому віці, традиційна теорія розвитку припускає, що в цілому ресурси зорієнтовані на: зростання на початку життя, підтримання в середньому віці й управління або компенсацію втрат у подальшому житті. Дослідження людського розвитку показали, що ця динамічна взаємодія є систематичною і передбачуваною на конкретному етапі життя.

Список використаної літератури:

1. Багрій І. П. Теоретичне осмислення поняття „занятості” у заняттєвій терапії / І. П. Багрій // Теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогіки та психології : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-15 червня 2013 року). – Львів : ГО „Львівська педагогічна спільнота”, 2013. – С. 109 – 112.
2. Всеукраїнська благодійна організація „Даун синдром”, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.downsyndrome.org.ua/forum/index.php/topic/608-argoterapevt> .
3. Ерготерапія і життєдіяльність, 2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ergoterapia.wordpress.com/2013/01/30/ерготерапія-і-життєдіяльність>
4. Українська асоціація фізичної терапії. Загальні питання фізичної реабілітації. Що таке ерготерапія? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.physrehab.org.ua/forum/topic/83.html>.
5. Ерготерапія (Occupational Therapy) – новая профессия в сфере реабилитации для Украины. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaua.info/mamforum_arch/theme/516316.html.
6. Шевцов А.Г. Освітні основи реабілітології : [монографія] / А. Г. Шевцов. – К.: „МП Леся”, 2009. – 483 с.
7. Baltes P. B. Theoretical propositions of lifespan developmental psychology: On the dynamics growth and decline // *Developmental Psychology*. – 2015. – № 23(5). – P. 611– 626.
8. Christiansen C. H. Introduction to occupation: The art and science of living / Carles H. Christiansen, Elizabeth A. Townsend.. – 2nd ed. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 2013. – 434 p.
9. Christiansen C. H. Occupational Therapy, Performance, Participation and Well-being / Carles H. Christiansen. – Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 2005. – 668 p.
10. Occupational Therapy Practice Framework: Domain and Process // *American Journal of Occupational Therapy*. – 2011. – № 56. – P. 609 – 639. Moruno Miralles P. Occupational Therapy: An historical perspective. 90 years after its establishment : [Internet monograph] / Moruno Miralles P., Talavera Valverde M. A. – TOG (A Coruna): APGTO, 2014. – 323 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.revistatoq.com>